

Vědeckotechnický pohyb a náš soudobý sociální systém*

PAVEL MACHONIN
BOHUMIL JUNGMAHN

Ústav marxismu-leninismu UK, Praha

O čínském mudrci Chuang Tzu (3. století před naším letopočtem) se vypráví následující historka: Jednoho dne pozoroval zahradníka, který s vědrem namáhavě zavodňoval své zelinářství, a poradil mu, aby si ke studni pořídil rumpál. „Kdybys tu měl takové zařízení, pravil Tzu, mohl bys za den zavodnit stokrát více země a přece by to byla nepatrná práce ve srovnání s tímhle tvým plahočením.“ Zahradník odpověděl: „Slyšel jsem od svých učitelů, že lidé, kteří používají takovoto vychytralá zařízení, jsou i ve svých záležitostech vychytrali, mají ve svých srdcích lest. Pak ale nejsou jejich srdce čistá, nýbrž zkažená. Jejich myšlení je nepokojné. Avšak lidé, kteří jsou nepokojní, se nehodí do svatyně TAO. Nejde o to, že bych o podobných zařízeních, jaká má radši, nevěděl; stydl bych se však je používat.“¹

Tato historka je neobyčejně instruktivní; přesně totiž postihuje ústřední problém, kterým se chceme v této stati zabývat: Technická možnost se nestává automaticky a fatálně sociální nutností, kulturní inovace narážejí na četné sociální a sociálně psychologické bariéry (v naší historce je to hodnotový a normativní systém ve své explicitní nábožensko-ideologické formulaci) a jejich difúze do sociokulturního systému předpokládá přiměřený typ sociální struktury i dominantního sociálního charakteru individuí. Nová technická, technologická, organizační, ekonomická atd. řešení působí jako výzva jen

v určitém sociokulturním prostředí, které „prožitek kontrastu“ statu quo a možného stavu dokáže transformovat v racionálně zacílenou aktivitu, v němž se vývojové impulsy setkávají s příznivou individuální či kolektivní motivací, kde kromě iniciátorů kulturních a sociálních inovací existuje síť jejich nositelů. Obecně řečeno: dynamická společnost předpokládá jistý vyhraněný stupeň sociální subjektivity, ať už je jejím konkrétním nositelem kdokoli: jednotlivá individua, určité skupiny, instituce, organizace atd.²

Z naznačeného hlediska můžeme dnes najít celou škálu kulturních typů: od statického tradicionalismu preindustriálních kultur³ až k opačnému extrému: „tradicionalismu technického pokroku“ (Riesman), k víře v ekonomický růst jako svěbytnou hodnotu o sobě a k diktátu vědeckotechnických možností, akceptovaných bezmyšlenkovitě jako nutnost.⁴ „Nereflektovaný tradicionalismus statu quo“ a „nereflektovaný tradicionalismus změny“, to jsou dva extrémní póly kontinua, na němž se pohybují dnešní společnosti. Zároveň je možno uvažovat o druhé škále, postihující vývojový stupeň sociální subjektivity, stupeň aktivní participace příslušníků společnosti na sociálním a kulturním rozvoji.

Do obecných teoretických úvah na tato témata se však neustále vnucuje konkrétní znepokojující otázka: Jak vypadá z tohoto hlediska situace v naší soudobé společnosti a které možné alternativy součas-

* Tato stat byla napsána koncem roku 1967 jako příspěvek ke konferenci o vědeckotechnické revoluci, jež se konala v dubnu 1968 v Mariánských Lázních. V únoru k ní autoři připojili pouze několik drobných poznámek. Nemohli tudíž reagovat obsahem stati na společenský vývoj po lednu 1968. Přesto však soudí, že jejich základní úvaha o demokracizaci i restruktizaci československé společnosti jakožto podmínkách vědeckotechnického pokroku zůstává plně v platnosti.

¹ Srv. Peter F. Hofstätter, *Das Stereotyp der Technik*, in: H. Freyer, J. Ch. Papalekas, G. Weipert (Eds.), *Technik im technischen Zeitalter*, Düsseldorf 1965, str. 190.

² Obrací-li se v poslední době pozornost pracovníků mezlaborového týmu, studujícího společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce,

k otázkám formování subjektivity, jejich limitů v soudobé industriální společnosti a jejich konkrétních sociálních nositelů – jak ukazuje např. studie R. Richty, *Ekonomika jako civilizace dimenze* (mezlaborový výzkumný tým „Společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce“, studijní materiál č. 42, cyklostylovaný) –, svědčí to o podobném směru úvah a vytváří tak zároveň vnitřní předpoklady pro reálnější sociální zakotvení koncepcí vědeckotechnické revoluce, vyložené v práci *Civilizace na rozcestí*, Praha 1966.

³ Srv. Richard F. Behrendt, *Soziale Strategie für Entwicklungsländer*, Frankfurt 1965.

⁴ Srv. například David Riesman, *Abundance for What?* New York 1964, něm. překlad *Wohlfahrt wofür?*, Frankfurt 1966, str. 82–84.

ného stavu máme k dispozici? Je vědeckotechnická revoluce jedinou možnou alternativou? Jak působí současný sociální systém naší společnosti na vědeckotechnický pohyb?

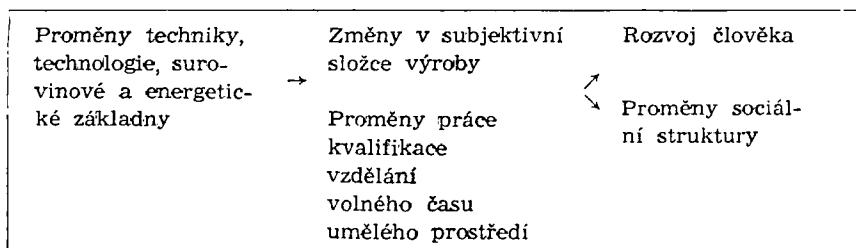
Tím je vymezen rámec našeho příspěvku, v němž se stručně dotkneme některých metodologických a teoretických problémů daného tématu ze zorného úhlu sociologie a pak se pokusíme z naznačených hledisek charakterizovat sociální systém soudobé československé společnosti a odhadnout jeho možné a pravděpodobné vývojové varianty.

I.

Sledování souvislostí mezi kulturními procesy, jež bývají souhrnně označovány jako vědeckotechnická revoluce, a proměnou sociální struktury není jen dílčím tématem při zkoumání „společenských a lidských souvislostí“ vědeckotechnického pohybu. Toto téma otevírá řadu podstatných metodologických i teoretických problémů

ký pohyb uvažován jen jako nezávislá proměnná, struktura pracovních činností ve společnosti jako zprostředkující proměnná a sociální struktura jako závislá proměnná. Domníváme se totiž, že obvykle sledovaný logický pojmový řetěz (viz níže) není ireverzibilní, protože jeho komponenty jsou interdependentní a je vetkán do širších sociálních a kulturních souvislostí, v nichž by měl být nazírán a vědomě analyzován. Zkoumání soudobých vědeckotechnických proměn a změn ve struktuře práce ze zorného úhlu sociální struktury tedy předpokládá formulaci sociologického přístupu k procesům směřujícím k vědeckotechnické revoluci a situování těchto procesů do rámce celkové sociokulturní dynamiky tzv. industriální společnosti. To je ovšem pro sociologii vůbec a zejména pro naši vznikající marxistickou sociologii otevřený úkol.

Nedostáváme se však formulaci tohoto požadavku — tj. zkoumání vědeckotechnic-

samotného výzkumu vědeckotechnické revoluce. Pojem sociální struktury či struktury sociálního systému (jako jedné komponenty výchozího sociologického konceptuálního „trojúhelníku“: kulturní systém, sociální systém, personální systém) totiž představuje jednu z centrálních kategorií sociologie a zároveň postihuje její specifický referenční rámec, k němuž sociologie vztahuje všechny sociální jevy, jichž se dotýká.⁵ Vzhledem k tomuto konstitutivnímu významu kategorie sociální struktury pro speciální teoreticko-empirickou vědeckou disciplínu, kterou je sociologie, nezdá se nám pro pojednání uvedeného tématu zcela přiměřené často používané metodologické schéma, v němž je vědeckotechnic-

kého pohybu, popřípadě vědeckotechnické revoluce, cestou speciální vědy, která svou teoretickou invenci neustále uzemňuje příkazem empirického ověření (kontroly) — do rozporu s „komplexním“ charakterem vědeckotechnických přeměn, postižitelným pouze „mezioborovým“ přístupem, či do rozporu s jejich „perspektivní orientací“, zachytitelnou jen „futurológickou previzí“, ale neviditelnou pro empirickou vědu, orientovanou především na současnost?

Předně: s jevem tohoto typu se sociologie nesetkává poprvé; značná část jevů, jimiž se sociologie zabývá, zejména všechny sociální aktivity, se vyznačuje podobně „komplexním“ charakterem jako procesy vědeckotechnické revoluce. Sociologie zná

⁵ Ke konceptuálním východiskům této statí srv. zejména: M. Kaláb, Z. Šírmiska, *K některým otázkám marxistického pojetí sociologické teorie*, in: Sociologický časopis 1967/1; dále pak P. Machonin, *K obecnému vymezení pojmu „sociální struktura“*, in: P. Machonin a kol., *Sociální struktura socialistické společnosti*, Praha 1966; P. Machonin, B. Jungmann, *Sociální diferenciacce socialistické spo-*

lečnosti a diferenciacce v charakteru práce (Náčrt teoretické koncepce výzkumného programu), in: Sociologický časopis 1966/6; P. Machonin, B. Jungmann, M. Petrusek, Z. Šafář, *Sociologicko-statistické výběrové šetření vertikální sociální diferenciacce a mobility obyvatelstva ČSSR*, in: Sociologický časopis 1967/6.

pojem „totálního společenského jevu“ (*phénomène social total* ve formulaci M. Mause, G. Gurvitche, R. Königa), prostupujícího a formujícího různé vrstvy sociální skutečnosti, postžitelného integraci sociologického, ekonomického, psychologického a sociálně psychologického, etnologického, historického atd. přístupu, přičemž sociologický pohled jako řádově nejobecnější zůstává dominantním referenčním rámcem.

Za druhé: položíme si otázku, v které fázi poznávacího procesu je tento kombinovaný přístup vůbec možný? Domníváme se, že svými možnostmi nepřesahuje rámec odhalování *možných* souvislostí a jejich formulace v hypotézy, tedy rámec označovaný zpravidla jako *context of discovery* (Reichenbach): hypotézy, formulované v procesu vzájemného oplodňování různých přístupů, jsou pak začleněny do teoretické souvislosti toho či onoho oboru a podrobeny jeho metodologickým pravidlům; jsou tedy zdůvodňovány a prověřovány procedurami obvyklými v té které disciplíně. Tento *context of justification* nových hypotéz je tedy přísně oborově specifický, s výjimkou oněch případů, kdy se na hranici dvou či několika oborů vytvoří nová vědecká disciplína s vlastním referenčním rámcem, vlastní konceptuální sítí, metodologií a empirickouází.

Narážíme tedy na silné stránky i meze tzv. mezioborového přístupu. Při jeho posuzování je si třeba v každém konkrétním případě položit alespoň tyto otázky:

1. Z jakého důvodu dochází ke kooperaci odborníků několika vědeckých disciplín? Je to příznak zralosti těchto věd, z nichž každá již vyčerpala všechny své vnitřní možnosti při zkoumání daného jevu a další objevy jsou možné jen na styčných plochách, či je to příznak nedostatečné rozvinutosti těchto věd, které si na „příliš velké sousto“ nového problému troufnou jenom v houfu? Je zřejmé, že zatímco v prvním případě jde o vývojově vyšší fázi vědeckého poznání, v druhém případě tomu tak není a oborový přístup představuje přinejmenším rovnocennou možnost poznání.

2. V jaké fázi poznávacího procesu do-

chází k mezioborové kooperaci? Přesahuje zmíněný rámec *context of discovery*?

3. Jakou logickou strukturu mají teoretické produkty mezioborově organizovaných výzkumných skupin? V jakém poměru jsou použité konceptuální prostředky a teoretické výroky k pojmovým a teoretickým systémům jednotlivých zastoupených věd? Jedná se jen o inkonzistentní soubor pojmů a teoretických formulací různé provenience - případně nějak fiktivně homogenizovaný - nebo jsou zde náznaky tvorby specifické systematické teorie s vlastní specifickou metodologií?

4. V jakém kontextu a jakými metodami jsou teoretické výroky nebo jejich soustavy empiricky ověřitelné? Je k dispozici vlastní empirická báze se specifickým výzkumným instrumentáři?

Domníváme se, že v současné době může být mezioborová kooperace při výzkumu procesů vědeckotechnické revoluce především cenným impulsem pro další samostatný rozvoj zastoupených věd, což platí i pro sociologii.

Posléze poznámka k otázce „perspektivní orientace“ vědeckotechnické revoluce. Není-li „previze“ budoucího stavu společnosti pevně zakotvena v současné realitě soustavou konkrétních podmínek, za nichž může předvídaný stav nastat, nejsou-li analyzovány jednak vývojové mezistupně, jednak možné vývojové alternativy, které se mohou realizovat za změněných podmínek, vzniká nebezpečí, že „previze“ ztratí charakter vědecké prognózy a nabude charakteru „proroctví“ — ať už proroctví *ad hoc* jako u utopických vizionářů, nebo proroctví logicky odvozeného z nějakého údajně univerzálně a nepodmíněně platného principu ovládajícího život společnosti, což bývá častější případ spekulativní sociální filosofie, zejména hegelovské provenience. I když respektujeme sociální funkce podobných „proroctví“⁶, je zřejmé, že hranice kompetence vědy je v nich jasně překročena. Na druhé straně: reálné podmíněné prognózy je schopna poskytovat jen teoreticko-empiricky koncipovaná věda, která je také možným zdrojem informací o obtížích, které se stávají praktické činnosti do cesty, je-li předvída-

⁶ Uznáváme nepochybné sociální funkce těchto „proroctví“, která často sehrála historicky pokrokovou roli a uznáváme možnost, že se za určitých okolností takováto nepodmíněná proroctví tak či onak „naplní“, což brilantně analyzuje Merton ve své studii o „self-fulfilling prophecy“, in: *Social*

Theory and Social Structure, Glencoe 1957, str. 421–436. Takovéto vyplnění nepodmíněného proroctví není ovšem jen důkazem poznávací hodnoty, ale především příznakem jeho ideologické působnosti a schopnosti podstatně ovlivnit chování lidí.

ný cíl považován za žádoucí a je společenskou praxí intendován, i zdrojem informací o možných bezděčných a nechtěných vedlejších důsledcích této praktické činnosti. V tomto smyslu se tedy procesy vyúsťující ve vědeckotechnickou revoluci jako objekt vědeckého poznání nevyznačují žádnou zvláštní specifikou, která by nás opravňovala k suspendování standardů obvyklých v empirické vědě.

Přehlédneme-li z naznačených hledisek práci na výzkumu procesů vědeckotechnické revoluce a jejího sociálního kontextu, která byla dosud vykonána v socialistických zemích a u nás⁷, můžeme konstatovat řadu obecných předností i nedostatků.

Základní význam a přínos těchto prací vidíme především v tom, že odhalily nedostatečnost přístupů k analýze sociální skutečnosti, zdomácnělých ještě před několika lety v marxistickém společenskovědním myšlení, které se omezovaly na sledování určitých sociálních forem (vlastnických, mocenských, ideologických atd.) izolovaných od reálného obsahu společenských procesů v nich probíhajících, tj. procesů produkce a reprodukce společenského života ve všech jeho sférách a sektorech, a nepřihlížejících k stupni kulturní rozvinutosti — neboli, řečeno slovy autorů *Civilizace na rozcestí*, stupni civilizační úrovně — těchto procesů. Diskuse o funkci jakékoliv sociální formy socialistické společnosti, např. o dělnické samosprávě, o demokratizaci politického života apod., které zcela odhlíží od těchto skutečností, nutně ústí v čistou ideologii. Za druhý významný moment považujeme skutečnost, že v těchto pracích bylo sneseno mnoho konkrétního empirického materiálu k analýze reálného kulturního stavu našich společností. Práce výzkumných týmů v této oblasti můžeme přirovnat — sit venia verbo — k práci kulturních antropologů, pro něž je deskripce a srovnávací analýza materiálních a duchovních kulturních výtvorů člověka východiskem k analýze jejich funkce v celkovém sociokulturním systému.

Odhalením této vázanosti sociálních forem byly vytvořeny předpoklady pro novou detailní analýzu vzájemných souvis-

lostí kulturních procesů a jejich konkrétních sociálních forem. Tento krok však většinou učiněn nebyl a sociální formy, pokud byly vzaty v úvahu, byly uvažovány jen jako determinované, nikoli jako možné bariéry kulturních procesů. Přitom z celého souhrnu determinujících faktorů nebyla vzata v úvahu celá rozsáhlá součást kultury: normativní a hodnotová sféra, sociální regulativy nejrůznějšího druhu, vzory chování, horizonty očekávání atd., tj. zpravidla nejstabilnější součást kulturního systému, jen velmi zdlouhavě a zprostředkovaně ovlivňovaná převratem v materiálních složkách kultury a kladoucí rozvoji primárních složek kultury přesné meze, fungující tedy jako zdroj sociokulturní kontinuity. Technické, technologické a podobné změny nemají nikdy přímý vliv na sociální systém. Působí zprostředkovaně v celém souhrnu kultury, který pro ně tvoří předpoklady i meze.

Logickým důsledkem přehlédnutí složité interdependence této primární kulturní sféry a sociálního systému dochází k tomu, že ve studiích o vědeckotechnické revoluci zpravidla chybí sociologický mezičlánek mezi obecnými filosoficko-antropologickými východisky na straně jedné a ekonomicko-technickými atd. úvahami na straně druhé. Chybějící sociologické zprostředkování pak zabstrahuje filosofická východiska a na druhé straně nepřiměřeně zkonkrétnuje úvahy o sféře techniky a ekonomiky a zároveň problematizuje metodologickou strukturu celého zkoumání: mezera mezi oběma rovinami obecnosti, znemožňující logickou integraci, operacionalizaci nejobecnějších tezí atd. podstatně ztěžuje možnost empirického ověření. Rozvoj sociologické teorie a i deskriptivního verifikujícího výzkumu v této oblasti je podle našeho názoru jedinou cestou k překonání tohoto současného stavu. Proto také všechny následující teoretické úvahy i pokus o hrubý náčrt současného stavu sociálního systému Československa z hlediska rozvoje kulturních sfér a z hlediska možných vývojových alternativ jsou úvahami, které spojujeme s již probíhajícím empirickým výzkumem a které tomuto výzkumu slouží jako zdroj hypotéz.

⁷ Jde zejména o práce společenskovědních pracovníků SSSR a NDR, jejichž poměrně úplný výčet podává Kurt Tessmann ve svém referátu *Technika a společenský systém socialismu* (Studijní

materiály mezoborového týmu č. 43, cyklostylované); u nás jde především o práce R. Řichty a jím řízeného výzkumného týmu.

II.

Zde je na místě učinit několik poznámek k pojmovému aparátu, s kterým pracujeme⁸. Jak již zčásti vyplynulo z předchozího textu, chápeme sociální systém jako společenskou formu pohybu kultury, jako relativně autonomní „interakční“ stránku kulturního systému, vázanou na jeho druhý aspekt — soubor kulturních výtvorů nesměřujících bezprostředně k interakci. Tato druhá stránka kulturního systému je bezprostředněji přírodně podmíněna a v tomto smyslu primárnější než sociální systém. Sociální systém reguluje rozporné vztahy mezi touto „primární“ stránkou kulturního systému (v dalším textu používáme termínu primární kultura) a potřebami lidské osobnosti. Tato zprostředkující funkce mezi dvěma relativně nezávislými komponenty sociální skutečnosti a značný stupeň závislosti na cílově zaměřené lidské aktivitě umožňuje, že se sociální systém rozvíjí do značné míry autonomně vůči primární kultuře a zároveň tedy umožňuje vznik relativně odlišných sociálních systémů na téže nebo podobné primární kulturní bázi.

Sociální strukturou pak rozumíme síť relativně stálých podstatných funkcionálních vztahů sociálního systému jako celku a jeho elementů, i jeho elementů navzájem, specifický pro daný sociální systém v daných časových a prostorových souřadnicích.

Procesy rozrůžňování a sjednocování společnosti, sociální diferenciace a integrace, jejichž produktem je sociální struktura, mají dvě stránky: jde v nich jednak o diferenciaci sociálních pozic a jim odpovídajících rolí, tj. činností, sociálního chování atd., které jsou s těmito pozicemi institucionálně spjaty, jednak o diferenciaci lidí, jejich sociální podoby, sociálního charakteru v procesu obsazování těchto pozic a osvojování si rolí jim příslušejících.

Mezi oběma aspekty — diferenciace pozic-rolí a diferenciace lidí — existuje stále vzájemné napětí vyplývající z toho, že časové struktury a determinanty obou procesů nejsou totožné. Temporalita procesu diferenciace pozic-rolí je dána zejména pohybem kulturního systému jako celku, zatímco rytmus procesu diferenciace lidí

závisí na zákonitostech pohybu osobnostního systému, především na dynamice demografických struktur. Oba procesy se vzájemně limitují: nelze například zvětšovat sociální homogenitu společnosti, jestliže se poziční systém vyvíjí k stále větší rozrůžněnosti (pokud nesáhneme k takovým opatřením, jako je nivelizace, unifikace ve sféře konzumu, životního stylu atd., jejichž disfunkční působení se brzo ukáže); podobně nelze prudce měnit poziční struktury bez ohledu na kvality lidí, kteří je mají naplnit, tedy zejména bez ohledu na dominantní sociální charakter příslušníků společnosti (zde vznikají nejčastější problémy při pokusech o industrializaci či jiné formy dynamizace málo rozvinutých oblastí, zejména preindustriálních společností).

Sociální strukturu je tedy možno z jistého hlediska popsat jako poziční systém obsazený lidmi, kteří mají tendenci chovat se tak, jak jim jejich pozice ukládají. Kvalitativně stejné typy pozic-rolí tvoří v industriální společnosti ucelené systémy, které mají makrostrukturální charakter. Každý plně sociálně integrovaný člověk je takto začleněn nejméně do čtyř základních makrosystémů: rodinné příbuzenského, lokálně sídlitního, pracovního profesionálního a politicko-mocenského. (S rozšiřováním sféry konzumu a volného času lze pozorovat tendenci k její krystalizaci v podobný institucionalizovaný systém.) Pracovní profesionální a politicko-mocenský systém mají na rozdíl od ostatních zmíněných systémů výrazný vertikální rozměr, daný odstupňováním složitosti, odúševnělosti, tvořivosti práce, profesionálního prestiže, moci, autority, vlivu atd.

Charakteristickým rysem industriální společnosti je dominance pracovního profesionálního systému a skutečnost, že sociální zralosti se zde dosahuje teprve začleněním do tohoto systému, osvojením si funkčně specifických dovedností, nutných k výkonu pracovního profesionální role. Tato pozice i příslušné kvalifikační předpoklady nejsou získány automaticky, živelně a samozřejmě jako v preindustriální společnosti. Procesy přiřazování lidí k pozicím jsou ve stále větší míře z jedné strany záležitostí vědomé volby, z druhé strany jsou regulovány institucionalizovaným systémem sociální selekce, vybírajícím lidi podle určitých spe-

⁸ Srv. práce uvedené v poznámce 5, kde rovněž jsou odkazy na další literaturu.

cifických hodnotových kritérií. Viděno obecně, v pracovních profesionálním systému industriální společnosti se historicky nejdříve uplatňuje princip výkonu jako univerzální vzorec sociální selekce, regulátor sociální mobility, a odtud proniká do ostatních oblastí společenského života. S pracovních profesionální pozicí se zpravidla věcně pojí pozice v různých distributivních systémech, rozdělovacích různé sociální hodnoty materiální a ideální povahy, jako je příjem, prestiž, autorita, sociální jistota apod., a volněji či těsněji jsou s ní spjaty ostatní pozice a role individua, vytvářející souhrnný sociální status individua.

Průmyslové společnosti se liší různým stupněm souladu či nesouladu dílčích komponentů sociálního statusu, jinak řečeno stupněm jeho vnitřní konzistence. Mezi stupněm vyhraněnosti sociálního statusu a stupněm vyhraněnosti sociální stratifikace té které společnosti existuje pozitivní souvislost.

Sociální revoluce ve společnosti vybudované na industriální bázi modifikuje především celkové sociální rozpětí vertikální diferenciace a modifikuje mechanismy sociální selekce, mění „specifickou váhu“ jednotlivých komponentů sociálního statusu a vede tak k jeho rozkolísání, narůstání inkonzistence a v důsledku toho k částečné destratifikaci. Tento zásah do

sociální struktury může kulturní procesy nejen urychlovat, ale též na značnou dobu retardovat. Jak z tohoto hlediska vypadá naše společnost?

III.

Při úvahách o stavu současného sociálního systému ČSSR a jeho vnitřní struktury si musíme všimnout především reálného stavu primární kultury. Kolektiv zabývající se problematikou vědeckotechnické revoluce i další vědecké pracovníci (zejména ekonomové, sociologové a statistici) shromáždili v poslední době množství faktů, umožňujících dosti přesnou analýzu stupně rozvoje hlavních aspektů primární kultury v současném Československu. Tyto údaje se týkají stupně technického rozvoje a produktivity práce v československém hospodářství, vztahu primárního, sekundárního a terciálního sektoru, stupně technické vybavenosti práce (zejména práce dělnické), kvalifikační a vzdělanostní struktury obyvatelstva, životní úrovně, stupně urbanizace, rozsahu volného času a tzv. způsobu života ve volném čase.⁹

Všechny nám známé údaje týkající se nejrozličnějších ukazatelů stupně vývoje primární kultury v Československu¹⁰ nás vedou k závěru, že Československo nepatří dosud k vyspělým industriálním společnostem, nýbrž že se stále ještě nachází ve

⁹ Právě tyto a některé další s nimi spjaté momenty považujeme za základní ukazatele stupně vývoje primární kultury, jež se v žádném případě nedá redukovat pouze na oblast výrobních sil. Domníváme se, že je v dohledu možnost vypracovat na základě těchto ukazatelů škálu, jež umožní poměrně exaktní hodnocení stupně vývoje té které země, od kultury preindustriální ke kultuře industriální a posléze postindustriální.

¹⁰ Viz souborné údaje a analýzy v těchto publikacích: R. Richta a kolektiv, *Civilizace na rozcestí*, Praha 1966, zejména příloha část: Sociologický časopis č. 2 1966; *Společenská produktivita práce v ČSSR*, Praha 1966; J. Goldmann, K. Kouba, *Hospodářský růst v ČSSR*, Praha 1967; Z. Vergner, M. Souček, *Teoretické otázky ekonomického růstu v ČSSR*, Praha 1967; O. Laciná, *Výhled dlouhodobého rozvoje ekonomiky ČSSR*, Plánované hospodářství č. 1 1967; Jan Vachek, *Postavení ČSSR ve světové ekonomice*, Plánované hospodářství č. 3, 1967; M. Veverka, *K účinnosti technického rozvoje*, Statistika č. 11 1966; V. Nachtigal, *K problematice vyjadřování kvalitativní stránky hospodářského vývoje*, Statistika č. 8 1967; *Statistická ročenka ČSSR 1967*, Praha 1968; V. Srb, *Demografická příručka*, Praha 1967; *Vývoj společnosti ČSSR v číslech*, Praha 1965; pramenné materiály Státní plánovací komise a Státní komise pro techniku z r. 1967.

Další údaje a analýzy k otázkám produktivity práce viz např. J. Kux, *Některé problémy dosažitého vývoje produktivity práce v československém průmyslu*, Statistika č. 9 1967; M. Pick, *Zkušenosti závodu s nejvyšší úrovní produktivity práce*, Plánované hospodářství č. 3 1967; L. Smid, *Dlouhodobé zaměření strojírenské výroby*, Plánované hospodářství č. 4 1967.

Další údaje a analýza k otázkám odvětvové a kvalifikační struktury pracujících, respektive vzděla-

nostní úrovně obyvatelstva viz T. Frejka, *Dlouhodobý vývoj odvětvové struktury společenské pracovní síly*, Politická ekonomie č. 8 1966; J. Auerhan, *Technika, kvalifikace, vzdělání*, Praha 1965; M. Polák, *Zitřek patří kvalifikovaným pracujícím*, Praha 1967; K. Paděvět, *Prognózy o vlivu technického rozvoje na změny ve struktuře a kvalifikaci pracujících v ČSSR do roku 1985*, cyklostylováno, Praha 1967; K. Paděvět, *Souhrnná studie o předpokládaném vlivu technického rozvoje na změny ve struktuře, kvalifikaci a charakteru práce do roku 1985*, cyklostylováno, Praha 1967; J. Snížek, *K některým problémům odborné kvalifikace duševních pracovníků*; Z. Zajíček, J. L. Fischer, *Hypotéza pracovního profilu odborného dělníka a středního odborného pracovníka v odvětví strojírenství*, Zprávy výzkumného ústavu odborného školství v Praze, svazek 1, Praha 1964; Z. Zajíček, J. L. Fischer, *Struktura pracujících ve strojírenství*, Zprávy výzkumného ústavu odborného školství v Praze, svazek 2, Praha 1965; pramenné materiály ministerstva školství 1967.

Další údaje a analýza k otázkám životní úrovně viz např. V. Čáp, S. Dubský, *Životní úroveň v letech 1961–1965*; Z. Urbánek, *Postavení ČSSR v životní úrovni obyvatel*, Rudé právo 25. 8. 1967; Z. Urbánek, *Životní náklady*, Rudé právo 29. 8. 1967; Z. Urbánek, *Současná a budoucí spotřeba v ČSSR*, Rudé právo 13. 8., 20. 8., 27. 8. 1966.

Další údaje a analýza týkající se stupně urbanizace viz například R. Kuba, *Pohyb obyvatelstva a urbanizace*, Plánované hospodářství č. 7, 1967; statistické údaje ve Statistice č. 2 1967, str. 179–180–185. Údaje a analýzy týkající se způsobu života ve volném čase, viz B. Filipcová, *Člověk – práce – volný čas*, Praha 1967; A. Cervinka, *Práce a volný čas*, Praha 1966, M. Svigová, *Volný čas a my*, Praha 1967.

fázi extenzivní industrializace. Intenzivní industrializace opírající se o střední škály technického rozvoje (zejména komplexní mechanizace) dosud v Československu neprevládla.¹¹ Prvky vědeckotechnické revoluce a vůbec postindustriálního vývoje jsou u nás zaznamenatelné ve zcela zanedbatelné míře.

Cesty dalšího vývoje primární kultury československé společnosti nejsou samozřejmě fatálně předurčeny. Za určité souhry mezinárodních a vnitřních, kulturních a sociálních, ekonomických a politických, objektivních a subjektivních podmínek je možný progresivní vývoj, za jiné situace regres nebo stagnace. Nejpravděpodobnějšími alternativami vývoje se nám zdají být progres nebo pokračující stagnace s nevyhnutelným následujícím regresem. O tom, která z nich se v praxi prosadí, rozhodují podle našeho názoru za současné situace především podmínky vnitřní, sociální, politické, subjektivní. Jednou ze subjektivních podmínek, jež mohou sehrát pozitivní roli při prosazování progresivní alternativy vývoje, je střízlivá analýza současného stavu primární kultury a rozumný odhad pravděpodobných konkrétních směrů progresu.

V předpokládaném a žádoucím rozvoji primární kultury u nás představuje vědeckotechnická revoluce poměrně vzdálenou etapu. Nevycházíme-li ze zbožných přání, nýbrž z faktů, zjišťujeme, že Československo není ani v etapě vědeckotechnické revoluce, ani na jejím prahu, nýbrž v nejlepším případě před jejím prahem, a to ještě v poměrně velké vzdálenosti. Reálným obsahem progresivní varianty vývoje pro nejbližších 10 — 15 let může být:

a) Postupné zastavení extenzivní indu-

strializace a překonávání jejich nejhorších důsledků.

b) Postupný přechod k intenzivním industriálním procesům.

c) Koncepční ujasnění reálné podoby vědeckotechnické revoluce v dlouhodobých prognózách.

d) Příprava vědeckotechnické revoluce cestou přestavby školského systému a vědeckovýzkumné základny, změn technicko-ekonomické politiky atd.

d) Prosazení několika prvních kroků vědeckotechnické revoluce v oblasti výrobní základny, nikoli tedy masový rozvoj vědeckotechnické revoluce.

Tempo realizace těchto kroků však může být velmi různé a záleží především na změnách sociálního systému a akceptování té či oné koncepce ekonomického vývoje.

Výsledkem tohoto pohybu může být v nejlepším případě dosažení úrovně primární kultury, příznačné pro soudobou industriální společnost, jež je podmínkou pro masový rozvoj vědeckotechnické revoluce.

O oprávněnosti tohoto směru úvah o budoucím vývoji Československa nás přesvědčuje několik okolností:

1. Evidentní nemožnost lineárního a všestranného rozvíjení vědeckotechnické revoluce bez vytvoření náležitých kulturních a sociálních podmínek, především bez vytvoření předpokladů v oblasti produktivity práce a tím i materiálních zdrojů. Mezi fází extenzivní industrializace, rozvíjející průmyslovou výrobu na úkor primárního sektoru, především zemědělství, a fází vědeckotechnické revoluce, rozvíjející terciární sektor na úkor rozvoje sektoru sekundárního, leží nutně další mezifáze intenzivní industrializace, která dokončuje in-

¹¹ Pojem intenzivní industrializace, kterým si vy-
pomáháme pro nedostatek jiných vhodných ter-
minologických prostředků, může někomu znít jako
contradictio in adiecto. Představa intenzivního ek-
onomického vývoje v posledních letech splýnula
(díky intenzivní propagandě) s představou vědecko-
technické revoluce. Jenže je zřejmé, že mezi exten-
zivní industrializací rozvíjející průmyslovou výrobu
tak, že základním zdrojem růstu je růst pracov-
ních sil, a mezi intenzivním ekonomickým vý-
vojem, který je příznačný pro fázi postindustri-
álních procesů, leží mezifáze, v níž dochází
především k prudkému růstu produktivity práce
uvnitř průmyslu efektivnějším využitím pracovní
síly na bázi hromadné výroby s využitím vysoké-
ho stupně mechanizace, který však nevyklučuje,
nýbrž předpokládá použití fyzické práce jako
doplňku a spojujícího článku mezi strojními
operacemi a rozhodně jako prostředku řízení
a kontroly mechanismu, posleze však s vyu-
žitím poloautomatických strojů a mechanických
výrobních linek vyžadujících rovněž jistý podíl to-
hoto typu pracovní činnosti. Někdy se spojují tyto

články technického rozvoje pod společným ozna-
čením komplexní mechanizace. I když se v této
fázi již prosazují prvky vědeckotechnické revoluce
a i když ona sama vytváří ekonomické předpo-
klady k její budoucí realizaci (což se právě pokou-
šíme vystihnout termínem „intenzivní“), jde tu v
zásadě ještě o pokračování a dovršení tendence
industrializační fáze vývoje (proto industrializace).
Také v posledních rozborech Státní plánovací
komise, které jsou velmi zdrženlivé pokud jde o
možnost realizace prvků vědeckotechnické revoluce
do r. 1980, se přesto ekonomický vývoj v nastá-
vající fázi vývoje označuje jako intenzivní. Ostat-
ně ať názory na zařazení této mezifáze do etapy
industrializace či vědeckotechnické revoluce jsou
jakékoliv, v aspektu podstatném pro naše téma je
zjevný rozdíl mezi tímto typem rozvoje a vědecko-
technickou revolucí: důsledky pro vývoj kvalifi-
kační struktury a řada sociálních důsledků této
fáze vývoje primární kultury jsou principiálně
odlišné od důsledků očekávaných pro vývoj typu
vědeckotechnické revoluce.

ustrializační proces, vytváří předpoklady k vědeckotechnické revoluci a uskutečňuje její první kroky: rozvíjí sice již terciární sektor, ale pokračuje především v kvalitativním rozvíjení sektoru sekundárního jako základního zdroje dalšího progresivního vývoje. Tato mezifáze má charakter vývoje industrializačního, nikoli postindustrialního. Nespadá zřejmě do období vědeckotechnické revoluce, nýbrž je její přípravou.

2. Empirické údaje potvrzující existenci tohoto vývoje v poválečných letech ve vyspělých západoevropských zemích, jež začínaly se stupněm primární kultury obdobným našemu dnešnímu.¹²

3. Empirické údaje a úvahy o současném stavu naší ekonomiky a vůbec oblasti primární kultury, jakož i celá série střízlivě laděných úvah o dalším vývoji, popřípadě dílčích prognóz pocházejících z nej-

zřejmějších pramenů a myšlenkových okruhů svědčí o tom, že Československo se nachází v této nutné mezifázi.¹³

Úvahy jiného typu se do seriózních publikací dostávají dvojím způsobem: buď záměnou jakéhokoliv vědeckotechnického pokroku s vědeckotechnickou revolucí, tedy záměnou různých stupňů kulturního vývoje,¹⁴ nebo jako důsledek spekulativně normativních metod považujících vývoj odvozený z nějakého abstraktního principu za nutný, bez ohledu na to, zda je možné, aby se za daných sociálních a kulturních podmínek odehrál.¹⁵

4. Úvahy o stavu vnějších i vnitřních sociálních souvislostí kulturního progresu v Československu a tedy o politickém systému a subjektivním faktoru dalšího pohybu (viz níže) nás vedou rovněž ke značné zdrženlivosti, pokud jde o jednoznačné optimistické prognózy vývoje.

¹² Srovnej M. Cihák, *Ekonomická vyspělost a strukturální přeměny*, Rudé právo 29. 9. 1966.

¹³ Viz zejména poslední úvahy ze Státní plánovací komise o výhledu dlouhodobého rozvoje ekonomiky ČSSR; O. Lacina, c. d., i J. Goldmann, K. Kouba, c. d., zejména str. 125–127, L. Smíd, c. d.; M. Bečka, *Modernizace ve strojírenství*, Plánované hospodářství č. 10 1966, M. Plíck, c. d., K. Paděvět, obě c. d. Mnoho střízlivých a věcných úvah nacházíme i v ostatní výše uvedené literatuře a pramenech, i když jsou někdy misty překřuty obecnými deklaracemi o vědeckotechnické revoluci.

¹⁴ Typickým příkladem je jeden z pramenných materiálů, který jsme měli možnost v poslední době studovat. Soustavně se v něm nerozlišuje vědeckotechnická revoluce a vědeckotechnický pokrok, a neméně soustavně se klade do téže roviny: výstavba rozvinuté socialistické společnosti a další předpokládané etapy rozvoje. V poznámce se dokonce v tomto materiálu tento přístup výslovně zdůvodňuje tvrzením, že nelze pochopitelně vést hranici, kdy končí průmyslová revoluce a kdy začíná vědeckotechnická revoluce. Jejich prvky se vzájemně prolínají a budou se pochopitelně ještě dlouho vzájemně prostupovat, neboť různé vědy a různá odvětví materiální výroby jsou na různém stupni aktivní a pasivní připravenosti na tento významný převrat ve vývoji civilizace. Jenže právě proto, že se procesy industrializace a postindustrialního vývoje (vědeckotechnické revoluce) prolínají, je nezbytné velmi pečlivě v praxi i v teorii oddělit pro jednotlivé úseky a zejména pro společnost jako celek v jednotlivých etapách, kdy převažují procesy jedné a kdy druhé fáze. Jestliže to neučiníme, můžeme přispět hlavně k dezorientaci společnosti, k nesmyslnému přeskokování etap, a diskreditovat samu ideu vědeckotechnické revoluce. V obecné části zmíněného materiálu se vědeckotechnická revoluce líčí jako základní klíčový úkol srany pro příští vývojovou etapu, jako neoddelitelná součást budování rozvinuté socialistické společnosti, základ postupného budování společenské a materiální technické základny komunismu. (Už zde je zcela zřetelně směšování etap.) V této šíři podle materiálu znamená ovládnutí procesu vědeckotechnické revoluce východisko (!) k řešení ekonomických problémů..., základní předpoklad vytváření tvořivého ovzduší a tvůrčí aktivity... Jde o společensko-politický program, jehož realizace musí být objektivním základním kritériem hospodářské a politické práce.

Po těchto deklaracích následuje ovšem řada výhrad formulovaných rovněž v obecné rovině, jež poněkud oslabují optimistického ducha uvedených úvah.

A v jedné z příloh k materiálům nalezneme tabulku, v níž se uvádí potřeba dělníků pro manipulaci materiálem v r. 1980. Kdyby se nezměnil současný stav mechanizace, který je v tomto rozboru odhadován na 15%, musel by vzrůst počet dělníků zaměstnaných manipulací materiálem z 1 500 000 v r. 1965 na 3 200 000 v r. 1980. Jestliže se zvýší podíl mechanizovaných prací na 32%, vzroste podle této tabulky počet dělníků v manipulaci materiálem z 1 500 000 na 2 100 000. A tak od deklarací o vědeckotechnické revoluci v preambuli se dospívá až k propočítávání variant, jež naprosto neodpovídají ani požadavkům dovršování industrializačních procesů a jsou patrně chybné.

A to ještě jde o práce poučené, zatímco v běžné propagandě a publicistice se z vědeckotechnické revoluce stalo univerzální základadlo naprosto stejného druhu jako někdejší fráze o třídním boji, diktatuře proletariátu, komunismu atd.

¹⁵ Někteří autoři vypracovávají na základě empirického bádání velmi správné a seriózně fundované modely vývoje. Když pak je mají aplikovat na konkrétní vývoj v Československu, zaleknou se logických důsledků vlastních úvah, poněvadž se jim zdají být v rozporu s některými obecnými principem nebo postulátem socialismu, komunismu, etap vývoje určené vědeckotechnickou revolucí apod. Podřídí potom své další úvahy tomuto principu. To se stává i takovým autorem, jako je Auerhan, který v citovaném dile po znamenité úvaze nad kádrovými modely odpovídajícími jednotlivým stupňům technického rozvoje, v níž důsledně uplatňuje historickou metodu, najednou prohlásí, že období 1970–1980 by mělo již být obdobím širokého přechodu k automatizaci ve všech odvětvích průmyslu a že do r. 1980 komplexní automatizace by měla být běžnou výrobní technikou, převažující u většiny odvětví našeho průmyslu. Z toho vyvozuje podle našeho názoru ne zcela oprávněné závěry pokud jde o zvyšování kvalifikace, jako ostatně většina autorů zabývajících se touto problematikou (viz níže). Analogicky postupuje i J. Matoušek v článku *Vzdělání a kvalifikace*, Hospodářské noviny č. 14 1967. Z. Zajíček a J. L. Fischer v citovaném dile provedli na výborné metodologické úrovni rozbor vývoje pracovního profilu odborného dělníka ve strojírenství a zcela oprávněně konstatují devalvizační tendenci spojenou se středním stupněm technického rozvoje, ba i s počátky automatizace. Aniž by z tohoto jevu vyšli jako ze zjištěné tendence a uvažovali o tom, jakými sociotechnickými opatřeními eventuálně zmírnit jeho nepříznivé následky, deklarují prostě, že devalvizační tendence jsou politicky škodlivé.

Toto naše zdrženlivé stanovisko ovšem naprosto neznamená nějakou objektivistickou neangažovanost ve vztahu k žádoucímu progresivnímu vývoji. Naopak: soudíme, že není rozumnější cesty, jak pomocí pokrokovému vývoji, než si plně uvědomit všechny překážky, které se mu staví do cesty, a dlouhodobost a složitost problémů, jež je nutno v jeho zájmu vyřešit. Vědeckotechnická revoluce znamená patrně velmi významný přelom v dějinách lidstva. Takové přelomy se neodehrávají stylem krátkodobých sociálně politických revolucí. Netrpělivost a verbální nadšení takovým převratům spíše škodí než pomáhá a častěji je diskredituje než popularizuje.

IV.

Sociální systém soudobého Československa je samozřejmě podstatnou měrou ovlivňován stavem primární kultury. Je na druhé straně také plodem relativně autonomního a poměrně radikálního sociálně politického vývoje uplynulých let. Zejména ty stránky sociálního systému, jež jsou produktem revolučního vývoje, vytvářejí další dodatečné podmínky pro ten či onen typ rozvoje primární kultury.

Při analýze sociálního systému soudobého Československa je nezbytné zbavit se spekulativně normativního přístupu zanedbávajícího nutnost empirického ověření teoretických tvrzení. Skutečnost, že náš sociální systém je výsledkem revoluce socialistického typu a že v něm významnou roli hrají socialistické vztahy, nás ještě nikterak neopravňuje k tomu, abychom zaměřovali existující sociální systém za svou vlastní představu zralého socialismu.¹⁶

Ať už je náš model zralého socialistického uspořádání více nebo méně reálný a střízlivý, více nebo méně náročný, můžeme se patrně shodnout na tom, že sou-

dobá československá společnost není zralou socialistickou společností. Soudobý sociální systém v Československu je svéráznou kombinací několika typů sociálního uspořádání.

Relativně nevelkou váhu a spíš odvozenou existenci a význam mají v sociálním uspořádání soudobé československé společnosti prvky spjaté s buržoazní a maloburžoazní minulostí. Daleko silnější je váha třídních vztahů (třídních vztahů „nového typu“, ne už třídních vztahů „v pravém slova smyslu“) mezi dělnickou třídou a ostatními sociálními makroskupinami. Tento typ vztahů zčásti odpovídá objektivně existujícím rozdílům ve formách vlastnictví výrobních prostředků a dělbě práce na fyzickou a duševní¹⁷, zčásti vděčí za svou nynější reálnou podobu zjevným přežitkům období diktatury proletariátu. Máme tu na mysli celou soustavu ekonomických, politických a ideologických preferencí dělnické třídy jako celku, bez ohledu na její vnitřní diferenciaci. Rozdíly ve formách vlastnictví však nehrají v soudobé československé společnosti podstatnější úlohu. Diference nositelů fyzické a duševní práce jsou jednak natolik složité a mnohorozměrné, jednak natolik relativizované objektivním rozvojem primární kultury (všimněme si velké skupiny fyzických prací téhož stupně složitosti a kvalifikovanosti, jako je řada prací duševních a naopak), že nepřipadají v úvahu jako stratifikační dominanty, objektivní základ sociálního rozvrstvení.

Vážnou úlohu ve srovnání s jmenovanými diferenciácemi má v soudobém československém sociálním systému dimenze mocenskopolitická, zejména pak rozdíly podílu na moci. Zjevná existence byrokratismu v „marxovském slova smyslu“ (jakožto samoučelného a nekvalifikovaného výkonu moci mimo rámec funkčních potřeb dané kultury a jejího rozvoje) a

¹⁶ To je kupodivu velmi běžná metoda, při níž se prostě jakýsi účinek, který jsme podle našich představ o socialismu neočekávali, prohlásí za pouhou „vadu na kráse“, která není vlastní podstatě naší soustavy a vyplývá pouze z toho, že jsme dosud nedostatečně poznali zákonitosti vývoje socialismu. Omyl v tomto postupu spočívá v tom, že pojem „naše soustava“ je dvojznačný – jednou se jím pokoušíme označovat svou představu o socialismu, po druhé reálnou společenskou soustavu, ve které žijeme. Je možné, že ten či onen negativní moment vývoje nebude vlastní podstatě možného zralého socialistického uspořádání (i když i tu je krajní střízlivost a zdrženlivost v soudech na místě). Ale jestliže se v masové, společensky relevantní podobě u nás vyskytují, je vlastní podstatě naší sociální soustavy a problém netkví v jeho

slovním odsouzení, nýbrž ve věcném rozboru příčin a podmínek, jež v této naší dnešní soustavě ty či ony účinky plodí.

¹⁷ Za nepřilíh šťastný a v podstatě ideologický přístup považujeme snahu vyhnout se problému tohoto typu vztahů zahrnutím velké části nebo dokonce celé masy inteligence do dělnické třídy. Tím sice formálně smíříme ideologii vedoucí úlohy dělnické třídy a vedoucí úlohy inteligence, ve skutečnosti však jenom použitím neobvyklé terminologie formálně posuneme skutečný problém do oblasti vnitřní diferenciace takto uměle konstruované „dělnické třídy“. Za scestnou rovněž považujeme obdobnou snahu vyhnout se problému tím, že prostě deklarujeme neexistenci tohoto typu vztahu na základě normativního přístupu: socialismus má být společností bez tříd.

omezení demokratických principů význam této dimenze sociálního systému zvětšují natolik, že ji činí jednou z dominant sociální stratifikace.¹⁸

Dělba práce uskutečňovaná v pracovním profesijním systému, zejména pak diferenciace mezi nositeli prací různé složitosti, kvalifikovaných a efektivních, je nesporně další významnou dominantou soudobého sociálního systému.

Všeobecně známé a v literatuře mnohokrát prokazané i analyzované jevy nivelizace a rovnostářství však relativní váhu tohoto typu vztahů v rámci celého sociálního systému oslabují. Rovnostářství ovšem nechápeme vulgárně jako pouhou nivelizaci v příjmech či v životní úrovni. Základní vrstvu rovnostářských vztahů nacházíme již v rovině pracovní profesijní. Relativně nedostatečná kvantitativní i kvalitativní váha prací složitých, kvalifikovaných a nejvýkonnějších (ve srovnání s vyspělými zeměmi) vytváří objektivní nivelizaci pracovníků na průměru a podprůměru složitosti, kvalifikovanosti a efektivnosti práce. Slabá kvalifikační úroveň řídicích pracovníků a rozsáhlé nevyužití pracovníků kvalifikovaných tuto nivelizaci dále prohlubují. Podíl kvalifikovaných lidí na různých stupních řízení a anomálie, které v tomto směru u nás existují, jsou dalším momentem dekompozice sociální stratifikace a rovněž podtrhují nivelizaci.

Zmíněné jevy jsou spjaté s celým rovnostářsky fungujícím mechanismem sociální selekce a obsazování sociálních pozic. Tento mechanismus pracuje v jakémsi hodnotovém vakuu: Porevoluční kritéria sociální selekce, mezi nimiž výrazně dominovaly některé askriptivní složky (např. třídní původ, politická příslušnost, národnost), ztratila již svou působnost, ale nebyla dosud plně nahrazena jednoznačnou orientací na funkčně specifický profesijní výkon. Tuto tezi by bylo možno již dnes doložit rozsáhlým empirickým materiálem, ačkoli soustavný výzkum zde zatím bohužel chybí. Právě analýza mecha-

nismu sociální selekce a kritérií, podle nichž tyto mechanismy fungují, empiricky realizovatelná sledování mezigenerační a vnitrogenerační sociální mobility, poskytuje cenný klíč k pochopení sociální struktury společnosti a jejích vlivů na formování specifického typu převládajícího sociálního charakteru individuí. Existující mechanismy sociální selekce dnes preferují onen typ, jehož dominantní vlastností je adaptace na průměr nejen ve sféře profesijní, ale i mimo ni, což prohlubuje objektivní tendence k nivelizaci i v ostatních sociálních sektorech a sférách.

Vedle nivelizace platové a celkové nivelizace v životní úrovni, která se do dnešního dne nepřestala fakticky prohlubovat, je třeba vzít v úvahu i unifikaci způsobu trávení volného času, nízký stupeň sebeuvědomění společenských vrstev (pod zřejmým vlivem rovnostářské, popřípadě „třídní“ ideologie) a silné prvky nivelizace v oblasti sociálního prestiže. Krátce řečeno, jde o výrazné rovnostářské rysy v celém sociálním systému.

Domníváme se, že tyto rysy soudobého československého sociálního uspořádání nejsou ani nahodilé, ani nepodstatné. Považujeme je spíše za produkt masové rovnostářské revoluce, která u nás od roku 1945 probíhala a která svým způsobem navázala i na četné významné historicko-kulturní tradice dřívějšího vývoje naší společnosti. Je otázka, zda rovnostářství je u nás pouhým důsledkem extenzivního typu rozvoje. Domníváme se naopak, že živelné rovnostářský typ revoluce a přízpusobivost politického systému vůči rovnostářským požadavkům rozsáhlých sociálních seskupení jsou jednou z podstatných příčin extenzivního typu rozvoje.¹⁹

Je ovšem pravda, že unifikační a nivelizační tendence existuje ve všech „masových“ industriálních společnostech, bez ohledu na typ jejich společenského uspořádání. Rovnostářské tendence v Československu se však přece prosadily z hle-

¹⁸ Výsledky významného zasedání ÚV KSČ z ledna 1968 otevírají po této stránce velmi nadějné perspektivy. Od vytyčení rozumných demokratických požadavků a jejich efektivní společenské realizace se sociálně relevantními důsledky však nás dělí přinejmenším čas, a samozřejmě i mnoho objektivně existujících sociálních překážek.

¹⁹ Jak jinak lze vysvětlit konstatování Vergnera a Součka v citovaném díle, str. 81: „To tedy znamená, že počet pracovníků ve výrobní sféře se vyvíjel relativně nezávisle na možnostech jejich účinného uplatnění.“

Stejně tak by se mohlo konstatovat, že živelné rovnostářství ve všech oblastech a nejvíce v oblasti mezd a životní úrovně (ostatně těsně spjaté s extenzivním rozvojem zaměstnanosti) se rozvíjelo a prosazovalo bez ohledu na efektivnost tohoto typu sociálního uspořádání pro oblast primární kultury. Tato i četné jiné stránky revolučního vývoje u nás, do značné míry nezbytné z hlediska autonomního pohybu sociálního systému, se ukázaly být brzdicími momenty z hlediska rozvoje primární kultury.

diska rozvoje primární kultury předčasně a v nežádoucí míře. Musíme ovšem současně konstatovat, že rovnostářské tendence nebyly společnosti nikým zvenčí ani shora nadekretovány. Vyjádřily skutečné, živelně vzniklé bezprostřední zájmy širokých vrstev pracujících. Jejich uplatnění nepřineslo společnosti pouze negativní důsledky. Z hlediska všestrannějšího rozvoje lidí, aktuálních humánních potřeb, znamenaly výsledky rovnostářské revoluce u nás podstatně pozitivní přínos. Ovšem z hlediska perspektivních potřeb rozvoje kultury, a v důsledku toho i rozvoje lidské osobnosti, mají důsledky převážně negativní.

Za náhodnou nepovažujeme ani částečně protikladnou symbiózu silných prvků rovnostářství a byrokratismu. Rovnostářské uspořádání společnosti patrně nezbytně vyžaduje a plodí autoritárně byrokratické formy politického řízení (v určité specifické podobě, mj. s akcentem na nízkou kvalifikaci vládců a byrokratů) jakožto jedinou možnou násilnou ochranu rovnostářského uspořádání před kulturním pokrokem. Jsou-li jednou vytvořeny, nabývají ovšem tyto formy řízení samostatné existence a mohou převzít i celou řadu dalších společenských funkcí.

Soudobý československý sociální systém tedy vcelku představuje svéráznou, historicky vzniklou kombinaci vztahů socialistického typu (založených na diferenciaci lidí podle složitosti, kvalifikovanosti a výkonnosti práce) se vztahy rovnostářskými a byrokratickými, se silnými přežitky vztahů „diktatury proletariátu“ a méně silnými přežitky vztahů buržoazních a maloburžoazních. Nevelkou úlohu zatím hrají (spíše ideologické) náznaky jevů technokratických či elitářských.²⁰

Tento systém je přirozeně mnohorozměrně objektivně protikladný, což se promítá i do zájmových rozporů sociálních skupin, z nichž se skládá. Každé z uvedených dílčích charakteristik soudobého československého sociálního systému odpovídají jisté „možné“ (a více či méně reálné a pravděpodobné) tendence vývoje: k restauraci kapitalismu, k restauraci diktatury proletariátu, k uchování a rozšíření byrokratických prvků, k uchování

a rozšíření rovnostářských vztahů, k prosazení socialistického typu vztahů, včetně denivelizace, racionalizace a demokratické řízení, k demokratizaci bez denivelizace a snad i k neúměrnému prosazování zájmů „technokratické“ či intelektuální elity. Za každým z těchto směrů stojí sociální seskupení bezprostředně zainteresované na jejich prosazení. To je tvrzení ze sociologického hlediska jistě významnější a pravděpodobnější než tvrzení o perspektivní zainteresovanosti různých sociálních seskupení nebo celé společnosti na realizaci vědeckotechnické revoluce.

Reálný pohyb společnosti bude záviset v dohledné době především na výsledcích střetání těchto sociálních seskupení jakožto sociálních sil, sociálních hnutí, sociálních subjektů v rovině ekonomické, politické i ideologické. Nakolik je zřejmé, že uvedené možné směry sociálního vývoje více či méně odpovídají výše naznačeným možným tendencím vývoje primární kultury, včetně výrobních sil, jsou i osudy Československa po této stránce v současné době závislé především na vývoji v této sociální sféře, jejíž autonomní pohyb přinejmenším významnou měrou spolurozhoduje o reálných změnách v primární kultuře. Je ovšem těžké předvídat, který z možných směrů vývoje se objektivně prosadí, a v jakých formách, hlutách a dimenzích se prosadí, což jen dále posiluje naši zdrženlivost při odhadu možností vědeckotechnické revoluce. Lze však jistě dojít k názoru, že tendence označená námi jako socialistická (k důslednému uplatnění vztahů socialistického typu) zhruba odpovídá výše naznačeným progresivním tendencím v oblasti primární kultury. Tato varianta sociálního systému by se tedy mohla stát relativně přiměřenou sociální formou, v níž by se u nás prosadily etapy kulturního vývoje, předcházející budoucí vědeckotechnické revoluci a razící její cestu, stejně jako sociální formou nejpružněji umožňující rozvoj vědeckotechnické revoluce. Její význam vidíme mimo jiné v jejím možném vlivu na modifikaci dosavadního dominantního sociálního charakteru, orientovaného na pasivní akceptování statu quo ve „veřejné“ sféře a pilně budujícího svůj „soukromý“ blahobyt, usilujícího o prů-

²⁰ Rada údajů a analýz soudobého československého sociálního systému je obsažena v těchto pracích: *Sociální struktura socialistické společnosti*, Praha 1967; *Změny v sociální struktuře Československa a dynamika sociálně politického vývoje*,

Praha 1967; *Změny v sociální struktuře Československa a dynamika sociálně politického vývoje*, cyklostylované, Praha 1966; *Sociologický časopis* č. 6/1967; Z. Valenta, *Fyzická a duševní práce za socialismu*, Praha 1965.

měr ve všech oblastech života, práce i konzumu, a vyžadujícího tento průměr jako záruku své sociální jistoty. Tento v podstatě „preindustriální“ typ sociálního charakteru, při jehož formování se spolupodílely již zmíněné procesy „rovnostářské revoluce“ i tendence politického systému (v porevolučním období vyplývající z funkční nutnosti jeho urychlené stabilizace) preferovaly postoje akceptující a receptivní před postoji kriticky negujícími a tvůrčími, ať už jakéhokoliv druhu, představují vedle stavu sociálního systému nejvýznamnější bariéru jakéhokoliv kulturního rozvoje, tedy i vědeckotechnické revoluce.

Obsahem naznačeného směru sociálního vývoje, podle našeho názoru žádoucího a relativně pravděpodobného, by byly přeměny, které podmiňují odpovídající přeměny oblasti primární kultury, a naopak jsou jimi podmiňovány. Tyto přeměny však mohou být — a budou-li se realizovat, patrně i budou — v rozporu nejen s řadou tendencí dosavadního vývoje a s názory s nimi spjatými, nýbrž i s řadou charakteristik, které se, ať už právem či neprávem, předpokládají pro sociální sféru v etapě vědeckotechnické revoluce.

Půjde především o denivelizaci v celém sociálním systému, sociologicky řečeno o restrukturalizaci společnosti, založenou na diferenciaci podle složitosti, kvalifikovanosti a výkonnosti práce, ovšem tak, aby přitom nebyla překročena socialistická míra rovnosti v oblasti ekonomické (návratem ke kapitalistickým formám vlastnictví a rozdělování) a aby naopak byla zároveň podstatně rozvinuta socialistická míra rovnosti v oblasti politické.

Dosud navrhované či předpokládané formy denivelizace se nám zdají být jednak pomalé, jednak nedostatečně komplexně pojaté. Zejména chceme upozornit, že nezbytné další články technického vývoje vyvolají v životě denivelizaci i v oblasti charakteru práce a kvalifikace. Střední články technického rozvoje, především

komplexní mechanizace, jak známo, umožňují zvyšování kvalifikace a složitosti práce u řídicího personálu a postupné odstraňování pomocných fyzicky namáhavých prací, i částečné rozšíření kvalifikovaných dělnických prací, nutně však zároveň přinášejí i nepříjemné účinky v rozšiřování jednostranných a jednoduchých prací zaškoleného dělníka v hromadné mechanizované výrobě a v jeho dequalifikaci ve srovnání s univerzálním strojním dělníkem epochy extenzivní industrializace.²¹

Dosavadní úvahy o rozvoji vzdělání, kvalifikace, školství atd. neberou komplikovanost a protikladnost těchto procesů dostatečně na vědomí,²² ačkoli na druhé straně zjevně zanedbávají možnosti a potřeby rozvoje vysokého školství. Jsou tedy samy ještě poplatny rovnostářské ideologii, stejně jako celý školský a vzdělávací systém, preferující průměrnou masu a opomíjející stimulaci individuálního výkonu. Školský a vzdělávací systém se zde přirozeně nemůže vyhnout působení normativního a hodnotového systému této společnosti, jen projevy tohoto působení jsou zde velmi markantní a absurdní.

Prosazování principu výkonu (stejně jako celá řada dalších nutných „zel“, vyvolávaných v životě primární kulturou industriální společnosti) je do značné míry v rozporu s iluzemi o možnostech rychlého stírání rozdílů mezi lidmi, vytváření „souhrnné dělnické třídy“, vyrovnávání rozdílů ve vzdělání a kvalifikaci, překonávání dělby práce a specializace, všestrannějšího rozvoje lidské osobnosti, „překonání odcizení“ atd. Jenže cesta k vědeckotechnické revoluci a tím i k uskutečnění předpokládaných humanistických přeměn komunistického typu nevede zřejmě jinudy než přes socialistickou společnost demokracie a výkonu na základě kultury industriálního typu. Socialistická forma může „nutná zla“ industriální fáze vývoje zmírnit, ne však odstranit. Ostatně při posu-

²¹ Skutečný vývoj je ještě daleko složitější, než bylo schematicky naznačeno: střední stupně technického rozvoje prohlubují diferenciaci složitosti práce a kvalifikace v masě dělníků mechanizované produkce, kde dochází k dílčí ztrátě původní kvalifikace, tj. funkčně specifických dovedností širokého profilu, a zároveň vedou k změnám vzájemného poměru dovedností funkčních a mimofunkčních. Prohloubení dělby práce a specializace má nesporně negativní, v podstatě dequalifikační výsledky, ovšem jen tam, kde mimofunkční dovednosti jsou „kulturní samozřejmosti“, tj. v tradiční strojířské velkovýrobě. Všude jinde (tento proces je možno dobře sledovat např. ve stavebnictví a v zemědělství) je prohloubení dělby práce předpokla-

dem osvojení pracovního stylu industriálního typu a představuje tak obecné kulturní pokrok, bez ohledu na prohloubení sociálního rozpětí mezi činnostmi vysoce a málo kvalifikovanými.

²² Domníváme se například, že z tohoto hlediska by stálo za úvahy podívat se na předpokládané trendy vývoje učňovského školství a středního všeobecného vzdělání, pokud nemá sloužit k přípravě pro vysokoškolské studium. Otázka zní: Jakou míru dodatečného odborného nebo všeobecného vzdělání, jež není nezbytné pro výkon profese zaškoleného dělníka nebo některé analogické profese v oblasti duševní práce, si může socialistické zřízení dovolit dát z humanistických hledisek „navíc“?

zování tohoto problému stačí postavit si otázku, zda naše současná společnost trpí více „zly“ industriální fáze vývoje nebo negativními rysy nedostatečné industrializace.²³

Restratifikace společnosti znamená především prohloubení konzistence sociálního statusu velké masy členů společnosti, tj. dosažení soulaďu dílčích složek sociálního statusu, daného postavením individua na vertikálně orientované škále složitosti práce, vzdělání a kvalifikace, podílu na řízení, životní úrovň, životního slohu i sociálního prestiže. Znamená také patrné prohloubení vědomí sociálního rozvrstvení ve společnosti a snad i vyhranění preferencí ve vzájemných kontaktech členů společnosti, tedy vyhranování sociálních vrstev ve všech rovinách společenské skutečnosti.

V oblasti řízení společnosti jde především o racionalizaci, z odbornění při rozhodování i realizaci přijatých rozhodnutí. — V tomto procesu má ohromnou roli restrukturalizace soudobé politickomocenské elity cestou sblížování s elitou kvalifikace a výkonu. Podstatným momentem tohoto procesu je rovněž omezení byrokracie v „marxovském slova smyslu“ a rozšiřování byrokracie ve „weberovském slova smyslu“, tj. kvalifikovaného úřednictva. Je snad zbytečné poznamenávat, že tento proces není v neslučitelném rozporu s demokratizací společnosti, neboť moderní racionální demokracie je formou vlády za účasti lidu i vlády pro lid a vyžaduje tedy racionální odborné rozhodování i racionální správu. Jsme si přitom ovšem plně vědomi vnitřní rozpornosti obou stránek moderní demokracie a obtížnosti praktického i teoretického řešení jejich vzájemného vztahu. Stejně jako jsou autoritární byrokratické formy řízení spjaté s rovnostářstvím, předpokládá socialistická restratifikace nutně racionální demokracii jako ochranu před nekvalifikovanou byrokracií a technokracií.

Tak dalekosáhlé sociální přeměny vyžadují ovšem aktivní účast společenského subjektu — jejich realizace závisí proto do značné míry na tom, zda a jak brzy se

vytvoří a institucionálně prosadí jakási sociální avantgarda tohoto typu vývoje, sdružující lidi jednak sociálně politicky aktivní, jednak kvalifikované a výkonné, schopné věcně správně řešit problémy a realizovat progresivní opatření, a to bez ohledu na to, ke které z tradičních sociálních kategorií přísluší. Za předpokladu probíhání vnitřních rozporů uvnitř politického systému naší společnosti je možné, aby komunistická strana jakožto koncepční politická síla realizovala v těchto procesech vedoucí úlohu, a aby socialistický stát se stal významným mocenským organizátorem těchto procesů. Realizace uvedených přeměn by si ovšem vyžádala podstatné vnitřní změny celého politického systému, což se vymyká z rámce této stati.

V návaznosti na tyto v nejbližších desetiletích aktuální a žádoucí směry vývoje by se jaksí „uvnitř nich“ mohly v závislosti na pokroku v oblasti primární kultury rozvinout ony sociální tendence, o nichž se v obecných úvahách o vědeckotechnické revoluci hovoří jako o jejich sociálních důsledcích, společenských a lidských souvislostech.

V.

Naše v zásadě sociologické koncepte přístupu k oné vývojové tendenci v oblasti primární kultury, již jsme si navykli nazývat vědeckotechnickou revolucí, se dá stručně shrnout asi takto:

1. Vědeckotechnická revoluce je jedním z významných empiricky zjištěných trendů ve vývoji primární kultury soudobých industriálních společností. Není však trendem jediným a vyvíjí se zevnitř složitých a protikladných zprostředkujících mezičlánků kultury preindustriální a industriální.

2. Sociální systémy jsou důležitou a v některých situacích určující formou rozvoje primární kultury, včetně vědeckotechnické revoluce.

3. Československo nestojí na prahu vědeckotechnické revoluce, nýbrž v etapě završování industrializačních procesů a —

²³ Skutečné veřejné mínění se bude v této věci asi dosti lišit od mínění filosofů. J. Solar, P. Ovesný, I. Mošný v publikaci *Jak se máte?* (Brno 1967, cyklostylované) na str. 59 uvádějí výsledky výzkumu veřejného mínění, v němž byla položena otázka „Co přináší civilizace?“ Ukázalo se, že hlavně nevýhody spojuje s civilizačním pokrokem 2,7 % respondentů, spíše nevýhody 9,4 %, výhody

i nevýhody 29,5 %, spíše výhody 36,6 %, hlavně výhody 21,8 %. Uvážíme-li, že s pojmem civilizace se obvykle spojuje představa běžného pokroku v oblasti výrobní techniky a životního komfortu, zdá se tento výzkum přesvědčivě ukazovat, že ve veřejném mínění není tolik obav z negativních důsledků vývoje industriální společnosti, jako je tomu někdy v kruzích filosofů.

за jistých předpokladů — přípravy budoucí vědeckotechnické revoluce.

4. Zmíněná progresivní varianta vývoje se může realizovat jen za předpokladu podstatných přeměn stávajícího sociálního systému ve směru socialistické restratifikace společnosti, zahrnujících i racionalizaci a demokratizaci jejího řízení.

Tato koncepce je sice doložena řadou empirických údajů, přesto však jako celek má charakter hypotézy a částečně i hypotézy—predikce (i když naše predikce nejde do tak vzdálené budoucnosti, jako je rozvíjející se vědeckotechnická revoluce).

Vyžaduje proto zevrubnou empirickou verifikaci. V jejím zájmu rozvíjíme celou soustavu empirických výzkumů. Strategický význam má zejména nyní zpracovávané rozsáhlé a komplexní sociologicko-statistické šetření vertikální sociální diferenciace a mobility obyvatelstva ČSSR.

Резюме

Павел Махонин - Богумил Юнгманн: Научно-техническое движение и наша современная социальная система

Авторы занимаются проблемой, ясная формулировка которой в современных работах, посвященных анализу социальных взаимосвязей научно-технического движения и научно-технической революции отсутствует; социальная структура общества и преобладающий социальный характер их работников не обусловлен односторонне научно-техническим движением, но наоборот является лимитирующим, следовательно и совместно определяющим фактором этого движения. Реализация научно-технического развития предполагает отчетливую степень социальной субъективности на всех степенях социальной структуры общества. Упомянутая общая проблема служит пояснительным примером отношения между научно-техническим движением и социальной системой современного чехословацкого общества.

В первой части статьи авторы ссылаются на теоретические и методологические преимущества и недостатки существующих до сих пор подходов для изучения процессов научно-технической революции. Думают о возможностях и пределах так называемого междустроительного изучения научно-технических преобразований и их социальных взаимосвязей, ссылаются на его проблематическую методологическую структуру и требуют формулировки специфически социологического подхода, исходящего из концепции социологии как эмпирической науки. Социологическое исследование социальной стратификации и подвижности населения ЧССР, которое авторы в настоящее время реализуют и в связи с которым возникла эта статья, считают одним из

возможных шагов для формулировки упомянутого социологического подхода.

В дальнейшей части авторы анализируют чехословацкую реальность. С точки зрения культурного развития Чехословакия не принадлежит по их мнению к развитым индустриальным обществам. Научно-техническая революция представляет для ней сравнительно удаленную эволюционную возможность, конкретная реализация которой зависит прежде всего от дальнейшего развития социальной системы, которая в настоящее время в последствие „развития и уравниловки“ в ряде размеров несоответственно нивелирована и искусственно стогоманизирована. Нивелировка в трудовой профессиональной сфере и в области потребления жизненного стиля и т. д. сопровождается несоответствующей поляризацией в политико-господствующей сфере и многими моментами нефункционального бюрократизма. Такое состояние социальной структуры мешает последовательному применению принципов достижения и приостанавливает развитие социальной субъективности во всех областях. В особенности ведет потом к формированию социального характера, сориентированного на достижение и сохранение среднего в работе и потреблению и принятию „статус кво“. Таким образом такое состояние социальной системы становится основным барьером любого культурного развития. Авторы обсуждают ряд возможных эволюционных альтернатив современного состояния и намечают, которые социальные группировки заинтересованы на их реализации. Осуществление культурного развития, направленного в своих последствиях на научно-техническую революцию, предполагает по мнению авторов, рестратификацию общества, стратификационной доминантой которого была бы дифференциация сложности, творчества, эффективности труда, далее повышение консенсенции социального статуса индивида, последовательное применение принципов достижения как критерий социальной селекции и обширной демократизации в политико-господствующей сфере. Вот так модифицирована социальная система была бы способна стимулировать научно-техническое движение по направлению на предполагаемую научно-техническую революцию. Реализацией этой альтернативы интересуются носители сложной квалифицированной работы из всех социальных группировок, которые больше всего постигнуты современной нивелирующей социальной системы.

Summary

Pavel Machonin — Bohumil Jungmann: Scientific-Technical Motion and Our Contemporary Social System

The authors deal with a problem, the clear formulation of which they miss in contemporary studies devoted to the analysis of the social context of both the scientific-technical motion and the scientific-technical revolution: the social structure of a society and the dominant social character of its members is not unilaterally determined by the scientific-technical motion, but is a li-

miting and thus also a co-determining factor of this motion. The realization of the scientific-technical development presupposes a definitely set degree of social subjectivity on all levels of the social structure of society. This general problem is exemplified on the relation between the scientific-technical motion and the social system of the contemporary Czechoslovak society.

In the first part of the paper the authors point out the theoretical and methodological advantages and disadvantages of the present approaches to studying the processes of the scientific-technical revolution. They consider the possibilities and limits of the so-called interdisciplinary research of the scientific-technical transformations and their social context; they show its problematical and methodological structure and call for a formulation of a specifically sociological approach based on the conception of sociology as an empirical science. The authors consider the sociological investigation into the social stratification and mobility of the Czechoslovak population they are carrying out at present, in connection with which this paper was written, to be one of the possible steps towards the formulation of this sociological approach.

In the following part the authors pass on to the analysis of the Czechoslovak reality. It is their conviction that, from the viewpoint of cultural development, Czechoslovakia does not belong to the developed industrial societies and that the scientific-technical revolution represents its relatively remote developmental possibility. Its concrete realization depends primarily on the further development of the social system which, due to the "equalitarian revolution", is at present inadequately levelled and artificially homogenized in a series of dimensions. The le-

velling in the working-professional sphere as well as in the area of consumption, of the style of living, etc., is accompanied by an undue polarization in the sphere of political power and by numerous moments of non-functional bureaucratism. This condition of the social structure hinders the consistent application of the principle of performance and paralyses the development of social subjectivity in all areas. It leads primarily to the formation of the social character oriented to attaining and preserving the average both in work and consumption, and to accepting the status quo. Thus, this condition of the social system becomes a basic obstacle to any cultural development. The authors consider a number of possible developmental alternatives of the contemporary state and indicate which social groupings are interested in their realization. According to the authors' opinion, the realization of the cultural development leading in its consequences to the scientific-technical revolution presupposes the restratification of the society, the stratification dominant of which would be the differentiation of the complexity, creativity and effectivity of work, further the increased consistence of the social status of the members of society, the consistent application of the principle of performance as a criterion of social selection and the extensive democratization in the sphere of political power. The social system modified in this way would be capable of stimulating the scientific-technical motion towards the presupposed scientific-technical revolution. The bearers of complex qualified work in all social groupings, who are most affected by the contemporary levelling of the social system, are interested in the realization of this alternative.